

УЛС ТӨРИЙГ ХЭРХЭН ОЙЛГОЖ, ТАЙЛБАРЛАХ ВЭ?

С.ЗУЛЬФИКАР

Доктор, дэд профессор, Удирдлагын академи

Улс төр судлал, нийгмийн удирдлагын тэнхимийн эрхлэгч

Abstract: Politics, in its broadest sense, is the activity which people make, preserve and amend the general rules under which they live. Politics is thus inextricably linked to the phenomena of conflict and cooperation. On the one hand, the existence of rival opinions, different wants, competing needs and opposing interests guarantees disagreement about the rules under which people live. On the other hand, people recognize that, in order to influence these rules or ensure that are upheld, they must work with others.

Улс төр нь нийгмийн үзэгдэл болохын хувьд хүн төрөлхтний түүхтэй нас чацуу ойлголт гэж тайлбарлах нь бий. Тийм ч байж болно үгүй ч байж болно. Ямартай ч улс төр хүн төрөлхтний түүхийн бүхий л цаг үед хүмүүс нийгмийн харилцаанд оролцох, тэднийг чиглүүлэх арга хэрэгсэл болж байсан гэдэгтэй маргах зүйлгүй. Гагцхүү тухайн цаг үе, нийгмийн нөхцөл байдал, түүхэн өөрчлөлттэй зэрэгцэн харилцан адилгүй байдлаар ойлгогдож, харилцан адилгүй үйл явц, үр дүн дагуулж байв. Зарим тохиолдолд хүн төрөлхтний муу мухайн жишээ болж байсан бол зарим тохиолдолд сайн сайхан зүйлийн үр үндэс, улс орныг гэрэл гэгээтэй болгоход чиглэсэн урлаг хэмээн хэлэгдэж байжээ.²³ Үүний учир шалтгааныг хүн төрөлхтний түүхэн хөгжлийн явцад хүмүүсийн улс төр, нийгэм, эдийн засаг, соёлын хүрээн дэх харилцаа нарийн төвөгтэй, нийлмэл болж ирсэнтэй холбож ойлгож болох талтай.²⁴ Хүмүүс нийгмийн зохион байгуулалттай амьдарч байгаа нөхцөлд улс төрийн харилцаанд ямар нэг байдлаар оролцож байдаг.²⁵ Иймд тус өгүүллийн хүрээнд нийгмийн үзэгдэл, үйл явц болохын хувьд улс төрийг хэлэлцэж, тайлбарлахыг хичээсэн болно.

Хэл зүйн талаасаа улс төр гэсэн ойлголт *“Polis - полис”*²⁶ гэсэн Грек үгнээс гаралтай. Эртний Грект бие даасан хот улсуудыг полис гэж нэрлэдэг байсан бөгөөд тухайн хот улстай холбоотой аливаа асуудлыг шууд ардчиллын зарчмаар хэлэлцэж шийддэг байв. Тийнхүү хот улстай холбоотой ямарваа асуудлыг хэлэлцэж шийдэх, гарсан шийдвэрийг хэрэгжүүлэх үйл явцыг бүхэлд нь полис буюу одоогийн бидний ойлгож байгаагаар төрийн хэрэг буюу улс төр гэж томъёолох болжээ. Англи хэлэнд *“Politics”* гэсэн ойлголтоор төрийн институцууд, тэр тусмаа засгийн газрын бодлого, шийдвэр, үйл ажиллагааг бүхэлд нь ойлгоно гэсэн байна.²⁷ Түрэг хэлтэй угсаатны бүлгүүд улс төрийг *“Siyaset”* гэсэн Араб үгээр нэрлэдэг. Энэ үг нь “сургах, хөгжүүлэх, зохион байгуулах” гэсэн утга санаа илэрхийлдэг байна. Өөрөөр хэлбэл нийгмийн тогтолцоо, түүний бүрдэл болж байгаа нэгжүүдийг зохион байгуулах, шаардлагатай бол соён гэгээрүүлэх, сургах, эцсийн зорилго нь хөгжүүлэх үйлийг агуулдаг ажээ. Тийм ч учраас улс төр, улс төрчдийг тэрхүү хариуцлагатай үүргийг хэрэгжүүлэх чадвартай сонгомол хэсэг, нийгмийн бүлэг гэж ойлгох хандлага давамгайлдаг.

Тус өгүүллийг бичигч улс төрийг түүний хэл зүйн үндэс, агуулга, хамрах хүрээ, илрэх хэлбэр, шинж чанарыг баримтлал болгон тодорхойлж, тайлбарлахын зэрэгцээ нийгмийн амьдрал дахь тодорхой асуудалд хариулт өгч болох практик үйл явцаар жишээлэн ойлгох, үнэлэх дүгнэх боломжтой гэж үзэж байгаа болно. Тухайлбал, Улсын Их Хурлын Чуулганы хуралдаанаар Монгол улсын төсөв, төсвийн тодотгол хэлэлцэж байгаа үйл явц улс төр гэж чухам юу болохын ойлгомжтой жишээ юм. Төсөв хэлэлцэх явцад тодорхой салбар, орон нутгийн хүсэл сонирхол, хэтийн төлөвийн талаар УИХ дахь улс төрийн намуудын бүлэг, гишүүд байр сууриа илэрхийлж, хэлэлцэн, санал хурааж, шийдвэр гаргадаг. Тэрхүү хэлэлцүүлэг, шийдвэр нь улс төрийг маш тодорхой илэрхийлнэ. Гэтэл төсөв хэлэлцэх явцад иргэний нийгмийн төлөөлөл болсон төрийн бус байгууллагууд, бизнес эрхлэгчид төрийн ордоны гадаа жагсаал цуглаан зохион байгуулан төсвийн хэлэлцүүлэгт хүсэл сонирхол, ашиг сонирхлоо тусгах хүслэтэй байгаа бол үүнийг мөн адил улс төр хийж байна гэж ойлгоно. Үүнд тулгуурлан улс төр нь ямар үйл явц, ямар хүрээг, ямар цаг үед хэрхэн хамарч болохыг төсөөлөх боломжтой юм.

Үүний зэрэгцээ нийгмийн амьдралд өрнөж байгаа үйл явц, илэрч байгаа аливаа үзэгдлийн чухам аль нь улс төрийн шинж чанартай вэ? гэсэн асуулт тавигдах нь зүйн хэрэг. Учир нь нийгмийн амьдралд болж, өрнөж байгаа бүхий л юмс үзэгдэл улс төрийн шинж чанар, агуулгатай гэж үзвэл өрөөсгөл болох бизээ. Иймд улс төр гэсэн ойлголт, нэр томъёог нарийвчлан тодорхойлж, тайлбарлах шаардлагатай болж

²³ Daver, Bılent (1993). *Siyaset Bilimine Giriş*, Ankara: Siyasal Kitabevi, s.6

²⁴ Cam Esat (2000). *Siyaset Bilimine Giriş*, Itsanbul: Der Yay., s.23

²⁵ МУИС (2010), Улс төрийн шинжлэх ухаан, (ред. Ё.Довчин), 10 дахь тал

²⁶ Эртний Грекийн хот улс, төрийн зохион байгуулалтын хэлбэр. Нийгмийн зохион байгуулалтын хүсүүштэй буюу сайн хэлбэр гэж үзэж байв.

²⁷ The New Oxford Dictionary of English (2001), p.1435

байна. Улс төрийг олон талаар, харилцан адилгүй байдлаар тодорхойлсон байх бөгөөд тэдгээрийг дараах хоёр хүрээнд авч үзжээ. Нэгдүгээрт: улс төрийн нам, нийгмийн тодорхой байгууллын түвшинд авч үзэх хандлага. Энэхүү хандлагын хүрээнд “Улс төр бол засгийн эрх мэдлийн төлөөх өрсөлдөөн, зөрчилдөөн бүхий үйл ажиллагаа” гэж үздэг. Тухайлбал, улс төрийн намууд сонгуульд өрсөлдөж байгаа нь засгийн эрх мэдлийн төлөөх өрсөлдөөний нэг хэлбэр бөгөөд энэ нь хэлбэр болон агуулга талаасаа улс төрийг бүрэн илэрхийлнэ. Хоёрдугаарт: төрийн эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх шат шатны байгууллага, хувь хүмүүс буюу улс төрийн субъект болохын хувьд улс төрийг тодорхойлох хандлага бий. Энэ хандлагын хүрээнд “Улс төр гэдэг нь төрийн эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх шат шатны байгууллагуудыг өөртөө агуулсан тогтолцоо юм.”²⁸ Иймд төрийн гадаад, дотоод бодлого, эдийн засгийн өсөлтийг хангах, ядуурлыг бууруулах, ажлын байр бий болгох гэх мэт ойлголтууд нь бүхэлдээ улс төрийг илэрхийлнэ.

Ямартай ч нэгдүгээр хандлагын хүрээнд манай тооллын өмнөх үеийн Грекийн сэтгэгчид болон өнөө цагийн судлаачдын байр суурийг эсрэг тэсрэг шинж чанар, агуулга бүхий хоёр үндсэн бүлэгт авч үзэж болохоор байна. Улс төрийг тодорхойлох тэрхүү эсрэг тэсрэг үзэл хандлага нь улс төрийн харилцаа, үйл явц, тэдгээрийн үр дүн, үр нөлөөг өөртөө агуулсан гэдгийг тэмдэглэхгүй өнгөрч болохгүй. Эхний үзэл хандлагаар “Улс төр бол нийгэмд бий болсон зөрчил, тэмцэл, мөргөлдөөн” юм. Нийгмийн гишүүдийн ашиг сонирхол, хүсэл эрмэлзэл, үнэт зүйл, хандлага харилцан адилгүй байх бөгөөд энэ байдал нь нийгэмд зөрчил бүхий харилцааны үндсийг тавьж, басхүү өрнүүлж байдаг. Нийгэмд бий болсон аливаа оюуны болон материаллаг баялагийг эзэмших ашиг сонирхлын зөрчлүүд нь эрх мэдлийн төлөөх улс төрийн үйл явцын үндсийг тавьж, өрнүүлж байдаг. Улс төрийг энэхүү агуулга, мөн чанараар нь авч үзвэл улс төр бол нийгмийн харилцаанд бий болсон эрх мэдлийн төлөөх зөрчил, тэмцэл гэж ойлгогдож байна. Товчхондоо “улс төр хийхийн эцсийн зорилго нь эрх мэдлийг гартаа авах, түүнд тулгуурлан тодорхой ашиг сонирхлыг хэрэгжүүлэх”²⁹ явдал ажээ.

Харин үүний эсрэгээр зарим судлаачид улс төр бол эсрэг тэсрэг санаа үзэл бодол, ашиг сонирхлын зөрчлөөр хязгаарлагдах эсхүл хэмжигдэх төдий зүйл биш гэж үздэг. “Улс төрийн зорилго нь нийгмийн харилцаанд нэгдмэл байдал бий болгох, нийтийн ашиг сонирхлыг тодорхой субъектүүдийн ашиг сонирхлын дээр тавьсан бодлого тодорхойлж, хэрэгжүүлэх явдал юм.” Энэхүү тодорхойлолт нь идеалист эсхүл утопи шинж чанартай болохыг уншигч та эрх биш ойлгож байгаа болов уу. Үүнээс үзвэл улс төр гэдэг нь хүн бүрийн ашиг сонирхолд нийцсэн нийгмийн хэм хэмжээ, хэв журам тогтоох явдал болж байна.

Үүнээс үзвэл улс төрийг бүрэн төгс тодорхойлсон нэгдмэл ойлголт гаргах бэрхшээлтэй юм байна гэдгийг улс төр судлаачийн хувьд тэмдэглэх нь зүйтэй. Гэхдээ энэ нь улс төрийг нийтлэг байдлаар тодорхойлж, тайлбарлаж болдоггүй юм байна гэсэн санаа огт бишээ. Дээр сийрүүлсэн тодорхойлолтууд улс төрийн талаар нийтлэг ойлголт, чиг хандлага байгааг, өөрт нь тохирсон тодорхой хүрээ байгааг бэлхэнээ хэлээд өгч байна. Иймд дээрх хоёр үзэл хандлагын хүрээнд улс төр гэдэг нь “зөрчил, тэмцэл” хийгээд “нийгмийн зүй тогтол, эв нэгдэл, нэгдмэл байдал”³⁰ гэсэн нийтлэг ойлголтод хүрч болно.

Энэ бүгдэд тулгуурлан улс төр бол “Нийгмийн гишүүд (хүмүүс)-ийн амьдралыг зохицуулахад шаардлагатай хэм хэмжээ тогтоох, тэдний эрхийг хангах, хамгаалах зорилгоор хэрэгжүүлж байгаа үйл ажиллагаануудын цогц мөн” гэж тодорхойлж болохоор байна. Нийгмийн гишүүдийн олон талт хүсэл сонирхол, хэрэгцээ шаардлага бүрийг биелүүлэх гэхээсээ илүүтэй тэдгээрийн шийдлийг хайх олох үйл явц улс төрийг илүү тодорхой тайлбарлах юм. Хүмүүсийн хязгааргүй хэрэгцээг хангах шаардлага нь улс төрийг зайлшгүй болгож байдаг.³¹

Ийнхүү дээрх бичиглэлээр улс төрийг хоёр үндсэн хандлагын хүрээнд тайлбарлахыг хичээлээ. Харин улс төр, түүний хамрах хүрээг ойлгож мэдэх нь улс төрийн талаарх ойлголтоо илүү тодорхой болгоход тус дөхөм болох бизээ. Аливаа юмс үзэгдлийг тэдгээрийг агуулж байгаа хүрээгээр нь дүрслэн тайлбарлах нь тэдгээрийн талаар маш тодорхой төсөөлөл бий болгодог. Иймд улс төрийн хамрах хүрээг тайлбарлаж, зарим талаар дүн шинжилгээ хийх нь зүйтэй болов уу.

Үүнтэй уялдуулан “улс төрийн үндсэн үүрэг нь төрийн удирдлагыг хэрэгжүүлэх, нийтийн сайн сайхан, зүй зохистой байдлыг хангах явдал мөн” гэсэн ойлголтыг сэргээж сануулах нь зүйтэй болов уу. Улс төрийн эс бөгөөс улс төрийн институцуудын тухайд төрийн удирдлагыг хэрэгжүүлж, нийгмийн хэм хэмжээг зохистой байлгах үүрэг нь түүний түгээмэл, зайлшгүй хэрэгжүүлэх үүрэг гэж ойлгогдоно. Эртний Грект “Polis – хот улс” нь дан ганц нийгэм-улс төрийн зохион байгуулалт байхаар хязгаарлагдахгүй цэрэг арми, улс төрийн зохион байгуулалтыг өөртөө агуулж байжээ. Үүнээс үзвэл нийгмийн амьдралын бүхий л хүрээнд улс төрийн институцуудын үүрэг зайлшгүй байжээ. Гагцхүү улс төрийн хамрах хүрээг хүмүүс нийгмийн харилцаанд оролцох явцад нийтийн эсхүл хувь хүний өөрт нь хамаатай орчины алианаар нь дамжиж байгаагаар ялгах боломж бий. Тухайлбал, гэр бүл, найз нөхдийн ердийн харилцаа нь хувь хүнд өөрт нь хамаатай орчиныг тодорхойлох бол сонгуульд санал өгөх, төрийн байгууллагагай харилцах, татвар төлөх үйл ажиллагаа нь нийтийн буюу нийтлэг зохицуулалт шаардсан орчин бий болгож байдаг.

Нийгмийн тодорхой чиг үүрэг болохын хувьд улс төрийн хүрээг яг таг тогтоох зарим талаар боломжгүй юм. Хэдий тийм боловч энэ нь улс төрийн хүрээг тогтоох боломжгүй гэсэн үг бишээ. Учир нь нийгмийн амьдралд өрнөж байгаа мянга мянган харилцаа зарим тохиолдолд шууд улс төрийн хүрээний харилцааны шинж чанарыг агуулдаг бол зарим талаар улс төр-эдийн засгийн, нийгэм-улс төрийн гэх мэт шинж чанарыг

²⁸ Çztekin Ali (2010). Siyaset Bllimine Giriş, Ankara: Siyaset Kitabevi. S.23

²⁹ Kaplan Мьнци (2005). Politika Bilimine Giriş, Istanbul: Bilgi Yayınevi, s.17

³⁰ Duverger Maurice (1984), Politikaya Giriş. (çev. Semih Tiryakioğlu), Istanbul: Varlık, s. 12

³¹ Heywood, Andrew (2007), Siyaset, (Ed. Bugra Kalkan), Ankara: Adres Yayınlar, s 2.

агуулна.³² Тухайн харилцааг хэрхэн ойлгож, тэрхүү асуудалд хэрхэн хандаж байгаагаас шалтгаалан улс төрийн агуулгатай юу? улс төрийн хүрээний юу? гэдгийг хэлэлцэх боломжтой. Хувь хүнд хамаарах асуудал нь зарим тохиолдолд дан ганц түүнд өөрт нь хамаатай байдаг бол зарим тохиолдолд улс төрийн шинж чанартай болох нь бий. Амьдрал ахуйгаа өөд татах гэсэн хувь хүний хүсэл сонирхол, эрх чөлөөнд хэн нэг нь хөндлөнгөөс хутгалдах эрхгүй боловч тухайн хүний эрхэлж байгаа бизнес захиргааны шийдвэр, татварын бодлогын улмаас түүний хувийн амьдралд хүндрэл бэрхшээл тулгарч, улмаар өрхийн орлогт нь нөлөөлөөд эхэлсэн бол хувь хүний асуудал байхаа больж улс төрийн шинж чанартай болж хувирна. Аристотелийн хэлсэнчлэн “Хүн бол угтаа улс төрийн амьтан” болж байгаа нь үүгээр илэрхий ойлгогдох бизээ.

Ном, сурах бичиг, эрдэм шинжилгээний өгүүлэлд хэрхэн хэлэлцэж байгааг тулгуур болгон улс төрийн хамрах хүрээг дараах байдлаар бүлэглэн авч үзлээ. Үүнд:

1. Улс төр бол төрийн эрх мэдэл, чиг үүрэг: Улс төр судлалын үндсэн сурах бичигт улс төрийн институцуудын эрх үүрэг, харилцааг эн түрүүнд авч үздэг. Тухайлбал, парламент, засгийн газар, шүүх, төрийн захиргааны байгууллагуудын эрх үүргийг, мөн түүнчлэн улс төрийн дэглэмээс шалтгаан тэдгээр нь ялгаатай эсхүл ижил төстэй байгаа эсэхийг өргөн хүрээнд хэлэлцэж тайлбарлажээ. Нийгмийн улс төрийн хүрээг маш тодорхой зааглаж болох, харж болох харилцаа яах араггүй улс төрийн институцуудад илэрч байдаг.³³ Иймд Монгол улсад засгийн газрын эрх үүргийг Үндсэн хуулиар хэрхэн тодорхойлсон, улс төрийн практикт хэрхэн илэрч байгааг хэлэлцэх аваас улс төрийн хүрээний асуудал хөндөгдөж байгааг бэлхэнээ ойлгох боломжтой. Энд төрийн эрх мэдэл гэсэн ойлголт бодит утгаараа мэдрэгдэнэ. Улс төрийн институцууд өөрт олгогдсон эрх мэдлийн хүрээнд нийгмийн олон талт харилцааг зохицуулах хууль баталж, бодлого тодорхойлж, шийдвэр гаргаж, тэдгээрийн гүйцэтгэлийг хангана. Шаардлагатай тохиолдолд төрөөс тогтоосон хууль дүрмийг зөрчсөн этгээдэд хуулийн хариуцлага хүлээлгэх эрх эдэлж, чиг үүрэг хэрэгжүүлнэ.

Иргэн хүн өөр нэг иргэний өмчид халдсан, эсхүл түүний өмчийг дур мэдэн эзэмшсэн бол тэрхүү зөрчлийг төрийн эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх тодорхой байгууллага зохицуулах чиг үүрэг хүлээнэ. Үүнийг бид хуулийн байгууллагын эрх мэдэл, чиг үүргээс бэлхэнээ харж болно. Эрх мэдлээ хэрэгжүүлэхийн тулд шаардлагатай нөхцөлд албадлага хэрэглэх эрх гагцхүү төрийн эрх мэдэлд тулгуурлана. Шүүх байгууллага нь төрийн эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх байгууллага болохын хувьд төрийн нэрийн өмнөөс шийдвэр гаргана. Шүүхийн шийдвэр нь тэрхүү эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх чиг үүрэг хүлээсэн шүүгчийн хувь хүний хувьд гаргасан шийдвэр бус төрийн эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх зорилгоор шүүх байгууллагын нэрийн өмнөөс гаргасан шийдвэр гэж ойлгогддог. Иймд төрийн эрх мэдэл, чиг үүрэг яах араггүй улс төрийн хамрах хүрээний цөм нь болж байна. Үүнийг зарим талаар “улс төр бол засаг барих, засгийн эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх урлаг” гэж тодорхойлсон байдаг.

2. Улс төр бол нийгмийн үнэт зүйл, баялагийг хуваарилах үйл ажиллагаа: Тусгаар тогтносон, бие даасан, бүрэн эрхт улсад төрийн эрх мэдлийг төдийгүй материаллаг баялагийг зүй зохистой (шаардлагатай газар, хүмүүст, шаардлагатай түвшинд, хэрэгцээтэй цаг үед) хуваарилах шаардлага тулгарч байдаг. Учир нь улс төрийн институцууд нийгмийн баялагийг (нийтийн зориулалттай баялагийг) зохион байгуулах эрх мэдэл, чиг үүргийг өөртөө хадгална. Энэ тохиолдолд улс төрийг тэрхүү үнэт зүйлс, баялагийг зүй зохистой хуваарилах арга хэрэгсэл гэж үздэг. Нийгмийн баялагийн хуваарилалтыг улс төрийн хүрээний ямар байгууллагаар дамжуулж, хэрхэн, яаж хийх нь улс төрийн ач холбогдол, нийгмийн нөлөөг нэмэгдүүлдэг. Хамгийн гол нь нийтийн сайн сайхны тусын тул зориулагдах учиртай баялагийг зүй зохистой, шударга, үр ашигтай зохион байгуулах эрх мэдэл төрийн институцуудад олгогдоод зогсохгүй, нийгмийн зүгээс тийм хүлээлт үүссэн байдаг.

Хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр иргэдээс, бизнес эрхлэгчдээс зарим нэг тулгамдаад байгаа асуудлыг хэрхэн талаар асууж тодруулахад дийлэнх нь төр анхаарахгүй байна, төр засаг шийдвэрлэх хэрэгтэй гэсэн хариулт өгдөг. Энэ нь нийгмийн гишүүд нийгмийн баялаг, үнэт зүйлийг хуваарилах, түгээн дэлгэрүүлэх чиг үүргийг төрийн эрх мэдлийг хэрэгжүүлж байгаа байгууллагууд угтаа бол улс төрийн хүрээний байгууллагууд хүлээнэ гэсэн ойлголттой байдгыг гэрчилнэ.³⁴ Иймд улс төрийн хамрах хүрээг тэрхүү баялагийг хуваарилах үйл явц, тэдгээрийн үр дүн, үр нөлөөгөөр төсөөлөх боломжтой. Гагцхүү нийгмийн баялагийг хуваарилах, дахин зохион байгуулах тухай ойлголт, үнэлэмж улс төрийн дэглэм, улс төрийн үзэл суртал, үзэл баримтлал, цаг хугацаа, орон зайнаас хамаарч ялгаатай байдаг гэдгийг тэмдэглэхгүй өнгөрч болохгүй.

3. Улс төр бол засгийн эрхийн төлөөх өрсөлдөөн: Энэхүү ойлголт нь улс төрийн хамгийн өргөн утга санаа, агуулга бүхий радикал шинж чанарыг илэрхийлнэ. Нийгмийн бүхий л хүрээнд эрх мэдэл хэрэгжүүлэх суурь нөхцөл нь засгийн эрхийг сонгуулийн болон сонгуулийн бус замаар авах явдал байдаг. Ардчилсан дэглэмтэй улсад засгийн эрхийг бүх нийтийн, чөлөөт сонгууль явуулах арга замаар шилжүүлдэг. Түүнчлэн засгийн эрхийн төлөөх өрсөлдөөн нь дан ганц сонгуулийн үр дүнд засгийн газар байгуулах эрх авсанаар хязгаарлагдахгүй. Засгийн эрхийг авсаны дараа ч энэхүү өрсөлдөөн нийгэм - эдийн засаг - улс төрийн хүрээнд идэвхтэй өрнөж байдаг. Тухайлбал, сонгуулийн үр дүнд олонх болж дангаар засгийн газар байгуулсан эсхүл, эвслийн засгийн газар байгуулах нөхцөл байдлын алнийг нь бий болгож байгаагаас шалтгаалж засгийн эрхийн төлөөх өрсөлдөөн харилцан адилгүй илэрнэ.

³² Türköne, Mьmtaz (2007) Siyaset, Istanbul: Lotus Yayinlari, s.5.

³³ Andrew Heywood, (2002), Politics: Second Edition, Palgrave Foundation, p.10

³⁴ Duverger, Maurice (1994), Siyaset Sosyolojisi: Siyasal Bilimin Iцgelerei, (Cev. Sirin Tekeli), Istanbul, Varlik, s.11

Дангаараа (олонхийн засгийн газар ч гэж нэрлэдэг) засаг барьж байгаа улс төрийн намын тухайд засгийн эрх мэдлийн төлөөх өрсөлдөөн нь харьцангуй тайван (тухайн улс төрийн нам дотор ямарваа зөрчил, бий болоогүй нөхцөлд) байдаг бол сонгуулийн үр дүн улс төрийн намдуудад эвслийн засгийн газар (цөөнхийн засгийн газар гэж нэрлэдэг) байгуулах нөхцөл бий болгосон бол засгийн эрх мэдлийн төлөөх өрсөлдөөн нарийн төвөгтэй болж хувирдаг. Учир нь эвслийн засгийн газарт улс төрийн сөрөг хүчний эсхүл эвсэлд орсон улс төрийн намуудын үйл ажиллагаа нь засгийн эрх мэдлийг хэрэгжүүлэхэд сорилт, бэрхшээл, сул тал дагуулах нь түгээмэл ажиглагддаг. Үүнээс үүдэн цөөнхийн засгийн газар тогтворгүй, хэврэг байдаг бол олонхийн засгийн газар харьцангуй тогтвортой үйл ажиллагаа явуулж, засгийн эрх мэдлийг үр дүнтэй хэрэгжүүлдэг гэсэн нийтлэг ойлголт улс төрийн практикт тогтожээ. Ийм ч учраас засгийн эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх институтуудын эрх үүрэг, харилцааг судлах, түүнд нөлөөлж байгаа хүчин зүйлст дүн шинжилгээ хийх судалгаа өргөн цар хүрээтэй хийгддэг. Үүнийг төрийн байгуулалтын хэлбэр, улс төрийн намын төлөвшил, улс төрийн соёл гэсэн ойлголт, үзэгдэл, үйл явцын хүрээнд судлах нь бий. Товчхондоо хэн, юуг, хэзээ, хэрхэн эзэмшиж, хэрэгжүүлэх вэ? гэсэн асуултын хариултыг засгийн эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх өрсөлдөөн гэсэн ойлголтын хүрээнд хэлэлцэх бүрэн боломжтой.

Нөгөө талаар дээрх тайлбар засгийн эрхийг хэрэгжүүлэх өрсөлдөөнд сөрөг хүчин бодит утгаараа идэвхтэй оролцогч субъект болохыг тодорхой харуулж байна. Сөрөг хүчин засгийн газрын бүрэлдэхүүнд ороогүй хэдий ч сүүдрийн засгийн газар байгуулах замаар улс төр – нийгэм - эдийн засгийн бодлогын хэлэлцүүлэг, хэрэгжилт, гүйцэтгэлд хяналт тавьж, өөрсдийн байр суурийг илэрхийлэх, шаардлагатай тохиолдолд чиглүүлэх боломж ардчилсан улс төрийн тогтолцоонд илэрхий ажиглагдаж байдаг.³⁵ Үүний сацуу засгийн эрх мэдлийг төрийн институтуудад хуваарилснаар харилцан хяналт тавих замаар засгийн эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх бололцоо бүрддэг.

Түүнчлэн засгийн эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх явдал нь дан ганц төрийн эрх бүхий байгууллагуудаар хязгаарлагдана гэж өрөөсгөл ойлгох аваас асуудлыг хэт явцуу хүрээнд авч үзэхэд хүргэх талтай. Монгол улсын Үндсэн хуулийн гуравдугаар зүйлийн нэгдүгээрт “Монгол улсад засгийн бүх эрх ард түмний мэдэлд байна. Монголын ард түмэн төрийн үйл хэрэгт шууд оролцож, мөн сонгож байгуулсан төрийн эрх барих төлөөлөгчдийн байгууллагаараа уламжлан энэхүү эрхээ эдэлнэ.” гэж заасан нь засгийн эрх мэдлийг эзэмшигч, хэрэгжүүлэгч үндсэн субъект нь иргэд мөн гэдгийг, харин улс төрийн тодорхой субъектүүдэд тэдгээрийг төлөөлөх эрх үүргийг олгосон болохыг илтгэж байгаа хэрэг юм. Иймд төрийн эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх өрсөлдөөнд сонгогчид, иргэний нийгмийн байгууллагууд цаашлаад эдүгээ дөрөв дэх засаглал гэж нэрлэгдэх болсон хэвлэл мэдээлэл чухал үүрэг оролцоотой болж байна.

4. Улс төр бол нийгмийн олон талт зөвшилцөлийг хангах зохион байгуулалт, үйл ажиллагаа: Улс төрийг тодорхойлж, тайлбарлах явцдаа миний бие улс төр бол нийгмийн олон талт сонирхлыг өөр хооронд нь уялдуулах үйл ажиллагаа гэдгийг тэмдэглэсэн. Иймээс улс төрийн хамрах хүрээг үүнээс салгаж ойлгох аргагүй юм. Нийгмийн олон талт ашиг сонирхлыг хүч хэрэглэх, цус асгаруулах арга замаар зохицуулах нь эцсийн дүндээ сайн үр дагавар дагуулдаггүй. Хүн төрөлхтний хийгээд дэлхийн улс орнуудын түүхч үүнийг гэрчилнэ. Талуудын сонирхлыг бүхэлд нь хангах боломжгүй байж болох хэдий ч нийтийн эрх ашигт нийцсэн шийдэл хайж олох нь улс төрийн үйл ажиллагаа явуулж байгаа эрх бүхий байгууллагын чиг үүрэг болж байдаг. Үүнээс улбаалан улс төр бол иргэншсэн нийгмийн, иргэншсэн тогтолцооны зохион байгуулалт, зүй зохистой харилцааны мөн чанарыг агуулна гэсэн гаргалгаа хийж болно. Иймд иргэншсэн, орчин үеийн нийгмийн зохион байгуулалт бүхий улс орнууд нийгмийн олон талт ашиг сонирхлыг уялдуулах, зөвшилцөлд хүргэх зохион байгуулалт, үйл ажиллагааг чухалчилдаг. Үүнийг хэрэгжүүлэхэд улс төр арга хэрэгсэл болохын зэрэгцээ тэдгээр зохион байгуулалт, үйл ажиллагаа нь улс төрийн хамрах хүрээг мөн адил тодотгоно. Францын философич, сэтгэгч Жан Жак Руссо нийгмийн тогтолцооны бүрдэл болж байгаа талуудын хооронд нийгмийн гэрээ үйлчилж байдаг, энэхүү гэрээний голлох субъект нь тэрхүү сонирхлыг илэрхийлэгч улс төрийн институтууд, хувь хүн, нийгмийн бүлгүүд гэсэн байдаг. Тухайбал, “Оюу Толгой” төслийн 2 дахь шатны хөрөнгө оруулалтын талаар талууд (улс төрийн нам, улс төрчид, үндэстэн дамнасан корпораци, иргэний нийгэм, хувь хүмүүс)-ын байр суурь харилцан адилгүй байгаа нь гайхах зүйл биш бөгөөд гагцхүү тэдгээр сонирхлыг хэрхэн уялдуулж, харилцан зөвшилцүүлж, шийдэлд хүрэх вэ? гэдэг нь чухал юм. Талуудын сонирхол ялгаатай байгаа бол улс төрийн хүрээний асуудал болох бөгөөд хэзээ нэгэн цагт дээрх сонирхлуудыг зөвшилцүүлж шийдэлд хүрч чадсан бол мөн адил улс төрийн хүрээний асуудал болно.

Эцэст нь тэмдэглэхэд дээр сийрүүлсэн тайлбар, улс төрийн хамрах хүрээг тодорхойлох оролдлого, жишээнүүд эрхэм уншигч танд улс төр гэж чухам юу болох талаар бага ч аугай төсөөлөл өгч чадсан болов уу гэж найдаж байна. Өөрийн бичсэн зүйлдээ тулгуурлан миний бие дараах дүгнэлтийг дэвшүүлж байна. Үүнд: Улс төр бол хүний нийгмийн зохион байгуулалтын салашгүй хэсэг мөн. Тийм ч учраас нийгмийг бүрдүүлж байгаа элементүүдэд улс төрөөс ангид байх боломж харьцангуй хязгаарлагдмал юм. Гагцхүү тодорхой асуудлын мөн чанар, хамрах хүрээ, ач холбогдол нь тодорхой цаг үе, орон зайд улс төрийн шинж чанартай эсэхийг тодорхойлдог байна.

³⁵ Rod Hague, Martin Harrop (2001), Comparative Government and Politics and Introduction, Palgrave, p.3

Улс төр нь нийгмийн харилцаанд бий болж байгаа олон талт ашиг сонирхлуудын зөрчлийн илрэл болж байдаг шигээ тэдгээрийг өөр хооронд нь зөвшилцүүлж, нийгмийн зүй зохистой зохион байгуулалт, харилцаа бий болгоход чиглэсэн үнэт зүйл, үнэлэмж, бүтэц, эрх мэдэл, чиг үүргийн нэгдэл болж байдаг. Энэ ч утгаараа улс төр бол хүн төрөлхтний нийгмийн амьдралын, нийгмийн тогтолцооны салшгүй хэсэг, нийгмийн хөгжлийг хангах зохион байгуулалт, харилцааны зайлшгүй нөхцөл болж, хүлээн зөвшөөрөгдсөн байна.

НОМ ЗҮЙ

1. Andrew Heywood, (2002), Politics: Second Edition, Palgrave Foundation
2. Andrew Heywood, (2007), Siyaset, (Ed. Bugra Kalkan), Ankara: Adres Yayinlar
3. Daver, Bülent (1993). Siyaset Bilimine Giriş, Ankara: Siyasal Kitabevi
4. Duverger Maurice (1984), Politikaya Giriş. (çev. Semih Tiryakioğlu), Istanbul
5. Duverger, Maurice (1994), Siyaset Sosyolojisi: Siyasal Bilimin Çgelerei, (Cev. Sirin Tekeli), Istanbul, Varlik
6. Cam Esat (2000). Siyaset Bilimine Giriş, Itsanbul
7. Kaplan Münci (2005). Politika Bilimine Giriş, Istanbul: Bilgi Yayınevi,
8. Rod Hague, Martin Harrop (2001), Comparative Government and Politics and Introduction, Palgrave
9. Тькөне, Мьmtaz (2007) Siyaset, Istanbul: Lotus Yayinlari
10. öztekin Ali (2010). Siyaset Bilimine Giriş, Ankara: Siyasal Ktabevi
11. МУИС (2010), Улс төрийн шинжлэх ухаан, (ред. Ё.Довчин)
12. The New Oxford Dictionary of English (2001),

